

Արտաշես Քալանթարյան

ՁԱՅՆԵՐ

Բարի լույս,- ասաց Վահրաման ինքն իրեն:

Միջանցքի հայելու միջից նայող մարդը անմիջապես պատասխանեց նրան: Վահրամը ափով շոյեց այտը, ծնոտը, հետո թափ տվեց ձեռքը ու երբ ուզում էր շրջվել, նրան թվաց, թե ինչ-որ բան ասացին իրեն:

- Ի՞նչ,- հարցրեց նա ու ավելացրեց,- դե լավ, լավ:

Հայելու կողքին, փոքրիկ մեխից կախված էր էլեկտրական ածելին: Դանդաղ սափրվեց՝ սառն ու ողորկ սայրերը սեղմելով փափուկ կնճիռներին, իսկ երբ հասավ կոպի մոտ, ուշադիր նայեց աչքերին ու տեսավ, որ իրեն էլ են նայում ուշադիր ու տխուր: Ածելին աղմկեց կզակի վրա ու այդ աղմուկի միջից նրան թվաց, թե խոհանոցում զնգզնգացին կաթսաները: Նա նույնիսկ սարքը ականջից հեռու պահեց ու թեքեց գլուխը, որպեսզի զնգզնգոցը կրկնվի, բայց խոհանոցում ոչ մի ձայն չկար, և Վահրամը կամացուկ ասաց.

- Հիմա կվերջացնեմ:

Նա վաղուց էր զգացել, որ տանը խոսում է ինքն իր հետ, բայց ոչինչ անել չէր կարող և չէր ուզում: Նա հենց այնպես չէր խոսում: Խոսում էր, որովհետև հարցեր էին տալիս և որովհետև ինքն էլ հարցեր ուներ տալու: Տունը ձայներով լի էր: Յուրաքանչյուր իրի, առարկայի վրա հետքեր կային, հին, ծանոթ հետքեր, որ ցավեցնելու չափ իրական հուշեր էին պահում: Պատշգամբ տանող դռան մոտ բազկաթոռն էր դրված մեծ-մեծ վարդերով, թիկնակի մեջտեղում վարդերը խունացել, թերթիկները չորացել, հեռացել էին իրարից: Երբ Սոֆին նստում էր բազկաթոռին, խունացած վարդերը չէին երևում: Սոֆին սիրում էր նստել այդ բազկաթոռին ու ասում էր՝ «Իմ գահը»:

Վահրամ Ռշտունին նկատեց, որ պատշգամբ տանող դուռը ամուր չի փակել: Սառը հոսանք էր գալիս ու փչում էր ուղիղ բազկաթոռի վրա:

- Ըհը, միշտ այդպես է,- քրթմնջաց նա,- դռները միշտ ես պետք է փակեմ:

Հագնվեց, կոճկվեց ամուր, դրեց փափուկ լայնեզր գլխարկը և այդպես էլ կանգնած մնաց սենյակի կենտրոնում, ուսերը ետ գցած, ուղիղ ու ձիգ և միայն բարձր հայելու մեջ նկատեց, որ ինքն ուղիղ ու ձիգ չէ այլևս: Հայելու վերևում փակցված նկարից նրան էին նայում որդին, թոռն ու հարսը: Որդին խոժոռ հայացք ուներ: Հա, իհարկե, նա ուզում էր, որ բոլորը միասին նկարվեն, բայց կինն ասաց. «Լավ կլինի այս անգամ միայն մեր ընտանիքով, իսկ մյուս անգամ հարիկի ու մայրիկի հետ, հա՛ »: Հետո նրանք երկար ժամանակ խնդրում էին, որ հայրիկն ու տիկին Սոֆին էլ գնան, բայց Վահրամ Ռշտունին լսել էր այդ խոսքերը ու չգնաց: Դրա համար էլ որդին խոժոռ է:

- Դե ես գնացի,- ասաց նա՝ նայելով նկարին,- գնամ հեռագիր տամ ձեզ:

Գրեթե անադմուկ փակեց դուռն ու ցած իջավ աստիճաններով: Աստիճանավանդակի պատերից հանգիստ կարելի էր իմանալ, թե քանի երեխա է ապրում այս մուտքում, ինչ անուններ ունեն, ինչ հասակ և ինչ թվանշաններ են ստանում մայրենի լեզվից: Բոլորից ներքևում Արմենի ստեղծագործությունն է: Թոռնիկը տուն էր նկարել և մոռացել էր դուռը, իսկ ծուռ ծխնելույզից ծուխը ոչ թե բարձրանում, այլ կողքի վրա գնում, հասնում էր մինչև անկյունը:

- Հիմա երևի ձեռքը հասնի ու ծուխը վեր բարձրանա,- մտածեց պապը:

Նա արդեն դուրս էր գալիս մուտքից, երբ դեմ դիմաց հանդիպեց հարևանին: Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ստեփան Միքայելյանի ձեռքերը ցրտից և լարվածությունից ճերմակել էին: Գրկին սեղմած թափանցիկ տոպրակների միջից երևում էին մրգեր, շերտ, ինչ-որ փաթեթներ, ինչ-որ պահածոներ...

- Ողջո՛ւյն, Վահրա՛մ Սմբատի,- ասաց նա՝ ինչպես միշտ խուսափելով հայրանվան «չ» վերջնատառից:- Օ՛, այս Ամանորը կրակ ու պատիժ է: Տեսնես Եզնիկ Կողբացին ու Փավստոս Բուզանդն է՛լ են ստիպված եղել շուկա գնալ:

- Բա՛րև, Ստեփա՛ն,- ասաց Վահրամ Ռշտունին:

- Ես կարճ կլինդրեմ, դուք երկար ընդունեք,- ասաց Ստեփանը,- որովհետև ձեռքերիցս կադանդները վայր են թափվում: Եթե գաք մեր տուն և Նոր տարին միասին դիմավորենք, գիտցեք, որ ե՛ս էլ, մերոնք էլ երջանիկ կլինենք: Մենակ մ՛ի մնացեք, Վահրա՛մ Սմբատի...

- Շնորհակալություն,- ասաց Վահրամ Ռշտունին,- շնորհակալություն, Ստեփա՛ն:

Դրսում նա ոտքը ամուր դրեց ձյան վրա ու քայլեց մայթի աջ կողմով, պատերի տակով, նայելով տոնականորեն զարդարված ցուցափեղկերին, որոնց հետ ինքը ոչ մի գործ չունեք: Դռները բաց էին, որովհետև անընդմեջ հոսանքով ելումուտ էին անում մարդիկ՝ զամբյուղներով ու արկղերով ծանրաբեռնված, երջանիկ ու հուզված դեմքերով, վերարկուների օձիքները բաց: Մայթին՝ տրորված ձյան վրա, թափված էին նարնջի կեղևներ, կոնֆետի փաթեթաթղթեր, թեփ: Մեծ խանութի ցուցափեղկի մոտ մորթե մուշտակներ հագած երկու տղա քաշքշում էին իրար: Վախենալով, որ կրնկեն - Վահրամ Ռշտունին մոտեցավ, բռնեց նրանց: Նրանք դեռ գրգռված էին կովից, իրար դեմ էին մղվում և գրեթե կախվել էին մուշտակներից, որոնց օձիքները ամուր բռնել էր լայնեզր գլխարկով անձանոթ ծերունին:

- Դե, պապիկի՛ն հարցրու,- բղավեց տղաներից փոքրը՝ վեր քաշելով կարմիր ու թաց քիթը և վշտացած աչքերով նայելով ծերունուն:

- Ես գիտեմ, դո՛ւ հարցրու,- ասաց մեծը,- դու հարցրո՛ւ ու տե՛ս ոնց կծիծաղի:

- Լավ,- ասաց փոքրը,- վիզս բաց թող, պապի՛: Լավ,- ու ավելացրեց հևալով ու շնչասպառ,- ես ասում եմ, որ ձյունը Ձմեռ պապիկի մորուքից է թափվում, իսկ Աշիկը ծիծաղում է:

Աշիկը իսկապես ծիծաղում էր: Նա ծերունուն էր նայում ծաղրական աչքերով ու սպասում էր, որ փոթկար նրա ծիծաղի հետ: Եվ Վահրամ Ռշտունին մի քիչ մտածեց:

- Ծիծաղելու ի՞նչ կա,- ասաց նա՝ տխուր ու լուրջ հայացքով նայելով փոքրերից մեծին:

- Յա՞, - զարմացավ մեծը,- ուրեմն ձյունը մորուքի՞ց է թափվում:

- Իհարկե,- գլխով արեց նա:

- Տեսա՞ր,- հրճվանքից պայծառացած աչքերով, հաղթական բացականչեց փոքրը:- Ուրեմն, սո՞ւտ էին նկարել:

Վահրամ Ռշտունին առաջ շարժվեց տոնականորեն զարդարված ցուցափեղկերի կողքով, մի քիչ շտապելով, որպեսզի նոր հարցեր չտան, մի քիչ ուրախանալով թաց քթով փոքրիկի համար, մի քիչ ամաչելով այդ Աշիկ տղայի հուսախաբված աչքերից և տխրելով, որ նա այդքան շուտ է մեծացել ու արդեն չի հավատում սիրուն - սիրուն հեքիաթներին:

Նա հանկարծ պարզ, ուղղակի կողքից լսեց թոռնիկի ձայնը.

«Պա՛սկ, իսկ ինչո՞ւ Ձմեռ տատի չկա: Ինչո՞ւ բոլոր տատիները թողնում գնում են, իսկ պապիկները մնում են»: Այն ժամանակ նա Արմենի համար հորինեց Ձմեռ տատի հեքիաթը: Ասաց բարի տատիկները գնում են, որ իրենց թոռնիկների համար նվերներ ուղարկեն: Եվ Արմենն ասաց. «Ես նվեր չեմ ուզում, ես իմ Սոֆի տատիկին եմ ուզում»: Ու լաց եղավ: Ու ինքն էլ լաց եղավ, որովհետև ինքն էլ ոչինչ չէր ուզում:

Հետո, առավոտյան հանկարծ նկատեց, որ Արմենը որոնում է բարձի տակ և վշտացավ, որ տղան, այնուամենայնիվ, նվերներ էր ուզում: Ու թեև հեքիաթում Ձմեռ տատին միայն Նոր տարվա գիշերն էր թաքուն նվերներ բերում, բայց Վահրամ Ռշտունին սկսեց ամեն օր ինչ-որ բան պահել թոռնիկի բարձի տակ: Մի խնձոր, մի տանձ, մի մատիտ: Որովհետև դա առիթ էր դառնում Սոֆի տատիկի մասին խոսելու, և որովհետև մյուսները խուսափում էին հիշել նրան՝ չտխրելու, չտխրեցնելու համար, ապրելու համար: Եվ նա ամեն գիշեր նվերներ էր դնում Արմենի բարձի տակ, մինչև որ մի առավոտ իր բարձի տակ ինքը մի կոնֆետ նկատեց: Արմենը պապիկին էր նայում տխուր, հասկացող աչքերով ու հանկարծ ասաց. «Ձմեռ տատին է քեզ նվեր ուղարկել»:

- Չէ՛, երեխաները հիմա շուտ են մեծանում,- ասաց ինքն իրեն Վահրամ Ռշտունին:

- Էլ մի՛ ասեք,- արձագանքեց նրան շալի մեջ փաթաթված փոքրիկ մի կին,- արի ու ամիսը մեկ նոր կոշիկ առ դրանց համար:

- Իհարկե, իհարկե, դժվար է,- ամաչելով անմիջապես համաձայնեց Վահրամը:

Փոստի հեռագրական բաժանմունքում նա երկար ժամանակ նստած էր հեռագրաթղթի առջև ու գրիչն աննպատակ թաթախում էր թանաքի մեջ: Նա մտքում երկար խոսում էր որդու, հարսի ու թոռնիկի հետ, հարցեր էր տալիս ու լսում էր, և այնքան էր մոտեցել նրանց, որ սիրտը ուռչում էր: Մեպտեմբերին Կիևից եկել էին նրան տեսնելու, մի քանի օր մնացին, և Վահրամ Ռշտունին նկատեց, որ այլևս ինքն իր հետ չի խոսում: Տունը աղմուկով էր լցվել, հյուր էին գնում ու հյուր ընդունում: Իսկ մի անգամ էլ հայր ու որդի մինչև ուշ գիշեր խոսեցին, խմում էին քիչ-քիչ ու խոսում:

Ինչի՞ մասին էին խոսում... Մեծացել էր որդին, սպիտակ մազեր կային ճակատին թափված գանգուրների մեջ ու աչքերն էլ իր աչքերի նման բաց շագանակագույն էին դարձել: Այդպիսի բան չէր եղել: Այնքան զուսպ, այնքան հանդարտ տղա էր, բայց մեկ էլ հանկարծ գրկեց հորը, սեղմեց, գլուխը ուսին դրեց ու ասաց մի տեսակ խռոված ձայնով. «Ես քեզ շատ եմ սիրում, հայրի՛կ: Եվ ուզում եմ էսպես բռնել, բռնել, բռնել...»:

- Ես էլ ձեզ, բոլորիդ եմ սիրում,- աչքերը հեռագրաթղթին հառած շնչաց Վահրամ Ռշտունին,- շատ եմ սիրում:

Նա ոչ մի տեղ չէր շտապում ու հանդարտ քայլում էր փողոցով աչքերը կկոցած, որովհետև ձյունը փայլում էր արևի տակ: Իսկ շուրջը բոլորն անցնում էին հուզված, արագ-արագ, ասես թե մոռացել, կիսատ էին թողել կարևոր շատ գործեր ու հիմա շտապում էին ավարտել այդ գործերը, որպեսզի հանկարծ երեկոյան, երբ տասներկու անգամ խփեն ժամացույցի զարկերը, երբ ռադիոն ասի «Շնորհավոր Նոր տարի, բարեկամներ», իրենք հանգիստ սրտով, առանց պարտքի բարձրացնեն բաժակները: Միայն ավտոմեքենաներն էին շարժվում դանդաղ, երբեմն-երբեմն կողքի վրա սահելով սառցակալած ասֆալտի վրայով: Եվ գրեթե բոլոր ավտոմեքենաների կիսաբաց ետնապահեստներից կամ լուսամուտների միջից եղննու ճյուղեր էին կախված:

- Տոնածառը վերջին օրը չեն առնի,- ասաց Վահրամ Ռշտունին:

Նա ուզեց հիշել, թե կյանքում քանի անգամ է տոնածառի մոտ եղել, բայց չկարողացավ: Եղնինները շատ էին, տարբեր տեսակի էին և տարբեր մեծության, տարբեր ձևով էին զարդարված և տարբեր դեմքեր էին պտտվում նրանց շուրջը: Եղնինները կանգնում, շարվում էին իրար կողքի ու ձգվում, ձգվում էին ու պսպրում էին խաչերով, աստղերով, մումերով, լապտերիկներով, և անհնարին էր դառնում հաշվելը:

Ճաշեց դանդաղ, իսկ երբ կուր-կում խմում էր դառը սուրճը, տարեց մատուցողը եկավ նստեց կողքին: Ռեստորանում գրեթե հաճախորդ չկար, և մատուցողը նեղսրտում ու ձանձրանում էր: Մի քանի անգամ բղավեց ջահել աղջիկների վրա, որոնք սկուտեղներ էին տանում հարևան սրահը: Հետո եկավ, նստեց ծանոթ հաճախորդի կողքին:

- Ո՞նց եք, ընկե՛ր Ռշտունի,- հարցրեց նա:

Հաճախորդը հասկացավ, որ մատուցողը այդ հարցը տվեց թերևս միայն նրա համար, որպեսզի ինքն էլ նույն հարցը նրան տա: Մարդը ուզում էր խոսել, և Վահրամ Ռշտունին չուզեց վշտացնել նրան:

- Լավ եմ,- ասաց նա շտապով,- իսկ դո՞ւք ինչպես եք, Գարեգի՛ն:

- Էֆի,- աշխուժացավ Գարեգինը,- որ ասեմ լավ եմ, կհավատա՞ք: Քսանույթ տարի մատուցող եմ այս ռեստորանում և... զարմանալի բան: Տարին կարճ լինի, թե երկար, երկու օրը մեկ աշխատեմ, թե երեք օրը մեկ, միևնույն է: Հերթը պտտվում, պտտվում ու էլի Նոր տարվա գիշերն ինձ է բաժին ընկնում: Բայց ես էլ մարդ եմ, չէ՞: Ես էլ եմ ուզում Նոր տարին տանը անցկացնել, ընտանիքիս հետ: Ճի՞շտ է, թե չէ: Բհարկե: Առավոտյան մեր վարիչին հենց այդպես էլ ասացի: Ասացի՛ բավական է, ես ծեր եմ ու հոգնած եմ: Իսկ նա ծիծաղում է, ասում է՝ ընկեր Գարեգին,

մատուցողների մեջ թե ամենաջահելը, թե ամենաարագաշարժը, թե ամենաշնորհքովը դու ես: Գիտես, որ մեծ խնջույք է լինելու, առանց քեզ ո՞նց կլինի: Դե դո՛ւք ասեք, ընկե՛ր Ռշտունի, ես նրան ի՞նչ կարող էի ասել:

- Ոչ մի բան,- ասաց Ռշտունին,- ճիշտ է ասել. չէ՞ որ դուք իսկապես ամենալավ մատուցողն եք, Գարեգի՛ն:

Մատուցողը շիկնեց տղայի պես, ժպտաց՝ գոհ հանդիմանանքով օրորելով գլուխը.

- Ըհը՛, դուք էլ նույնն եք ասում:

Հետո նայեց իր մշտական հաճախորդին, ուզեց ինքն էլ իր հերթին մի լավ ու հաճելի բան ասել նրան: Նայեց, նայեց ու ասաց.

- Գուցե դուք էլ երեկոյան գաք, հը՞: Շատ հետաքրքիր է լինում: Գալիս են բոլորն էլ շքեղ հագնված, ուրախ երգում, պարում են տոնաձառի չորս բոլորը: Մեծ տոնաձառ ենք դրել դահլիճի հենց կենտրոնում: Հետո ասեմ, որ Վարդանն էլ է լինելու: Գիտեք, չէ՞, այնպիսի բաներ է ասում, որ ծիծաղից թուլանում ենք: Քսանութ տարի անընդհատ ես եմ աշխատել Նոր տարվա գիշերը, Բայց ամեն անգամ...

Գարեգինը կտրեց խոսքը, մի քիչ կմկմաց, աշխատելով կռահել, թե Վահրամ Ռշտունին զգա՞ց արդյոք, որ ինքն իր կամքով է ամեն անգամ աշխատում Նոր տարվա գիշերը: Բայց հաճախորդի աչքերը բարի ու ժպտուն էին, և տարեց մատուցողը ավելացրեց հանգստացած.

- Անպայման եկե՛ք: Ես ձեզ համար մի աթոռ կպահեմ: Հա՛... Հետո գիտե՛ք ինչ, գուցե և ոչ մի հաճախորդ էլ չգա: Կնստենք, կխոսենք: Կգաք, հա՛, ընկե՛ր Ռշտունի: Կսպասեմ:

Երբ ռեստորանից դուրս եկավ, ձյուն էր գալիս՝ հանդարտ ու փափուկ, և Վահրամն զգաց, որ տրամադրությունը բարձր է: «Ասես թե խամձ լինեմ», - քմծիծաղեց նա: Հետո մտածեց, թե ինչից այդպես բարձրացավ տրամադրությունը, և իբր չհասկանալով, օրորեց գլուխը: Թեև հաստատ գիտեր, որ պատճառը հին մատուցող Գարեգինի վերջին խոսքերն էին: «Կսպասեմ», - ասաց նա: Մեկն էլ այդպես ասաց: Ո՞վ էր: Հա, իրենց հարևանն էր, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսորը: «Մենակ մի մնացեք, Վահրամ Սմբատի...», - ասաց նա:

- Զարմանալի մարդիկ են: Ինչո՞ւ են մտածում, թե ես մենակ եմ,- ասաց Վահրամ Ռշտունին:

Նա հանկարծ սկսեց պատկերացնել, թե իր բարեկամներից, հարևաններից, ընկերներից ում տուն կարող է գնալ, եթե ուզենա: Եվ այնպես, ինչպես որդու հետ խոսելիս, մի տեսակ լայնացավ սիրտը: Բհարկե, շատերը կան: Բայց թե, միևնույն է, ինքը ոչ մի տեղ էլ չի գնա: Չի կարելի: Նոր տարվա գիշերն ուրիշ է: Մարդիկ ուզում են իրենց տանը լինել, ընտանիքով լինել, բաժակները ձեռքներին հաշվել հին տարվա վերջին վայրկյանները: Հետո ճշալ ուրախացած, համբուրվել, բաժակներն իրար խփել ու շտապով, շտապով շատ կարևոր խոսքեր ասել իրար, շատ հաճելի, անձնական, միայն այդ վայրկյանի համար պահված խոսքեր: Նրանց խանգարել չի կարելի: Չի կարելի: Եվ հետո ինչո՞ւ պետք է ինքը ուրիշի տանը լինի: Իսկ իրե՞նց տունը: Իսկ եթե հանկարծ մեկը նայի Վահրամ Ռշտունու տան պատուհանին ու տեսնի, որ հանգած է լույսը: Ի՞նչ կմտածի: Իսկ եթե հին, հին օրերի նման, երբ տասներկուսից հետո շրջում էին ըն-

կերների տները, մեկը վճռի այցելել նրան: Ի՞նչ կստացվի: Չէ: Նա գիտեր, որ դա վաղուց, շատ վաղուց էր, որ քանի-քանի տարի այլևս երբեք արթուն չէին մնում մինչև առավոտ, բայց այդպես մտածելը հաճելի էր, և Վահրամ Ռշտունին ժպտաց:

Թե ինչպես էր հասել Կարապի լճի մոտ, ինքն էլ չգրգաց: Օպերայի փոքրիկ պուրակը մարդկանցով լի էր: Երեխաները սահնակ էին քշում և չմուշկներով սահում լճակի սառցե հատակին: Նրանց պապիկներն ու տատիկները համբերատար դոփդոփում էին լճափին, բարձրաձայն խոսում իրար հետ, զրույցն ընդհատելով միայն մի վայրկյան, որպեսզի ձայն տան իրենց անդադրում թռռնիկներին.

- Չույշ, չընկնես...

Քիչ այն կողմ, բաց բեռնատարի վրայից եղևնու ճյուղեր էին վաճառում: Ջահել մի կին, երեխան գրկած, պարզել էր ձեռքը, բայց չէր կարողանում վաճառողի մեկնած եղևնին բռնել: Վահրամը մոտեցավ, օգնեց, և արդեն ուզում էր հեռանալ, երբ մեկը ձայն տվեց նրան.

- Ընկե՛ր Ռշտունի, ընկե՛ր Ռշտունի, վերցրե՛ք:

Նա տեսավ, որ վաճառող տղան թափքից կռացած իրեն է մեկնել եղևնու փոքրիկ ու փարթամ մի ճյուղ: Նայեց նրան, չճանաչեց, բայց բարևեց շփոթված, հետո տարածեց ձեռքերը, նայեց եղևնու ճյուղ գնողների հերթին ու նորից տարածեց ձեռքերը՝ ուզենալով ասել, որ իրեն ճյուղ հարկավոր չէ: Բայց վաճառող տղան սխալ հասկացավ նրան:

- Ի՞նչ է, ես իրավունք չունե՞մ իմ ուսուցչին առանց հերթի մի տոնածառ տալու,- ասաց նա մարտահրավերով, ցրտից խզված ձայնով,- վերցրե՛ք, ընկե՛ր Ռշտունի:

- Վերցրե՛ք, վերցրե՛ք,- լավեց հերթի միջից:

Եվ Վահրամ Ռշտունին վերջնականապես շփոթված վերցրեց եղևնին ու, ճյուղի մեջտեղից բռնած, դուրս եկավ պուրակից:

- Ա՛յ քեզ պատմություն,- ծիծաղեց նա,- հիմա ես ի՞նչ անեմ այս եղևնին:

Ճյուղերին թանձր խեժահոտ կար, անտառային սառնություն ու թացություն: Ձյունը շարունակում էր իջնել հանդարտ, և փաթիլները գալիս, պտտվելով, խաղալով թառում էին եղևնու սուր ասեղների: Ասես աներևույթ մեկը բամբակի քուլաներ էր փչում, նետում տոնածառի վրա:

Մթնում էր: Ավելի ու ավելի քիչ էին ավտոմեքենաներ հանդիպում: Հետզհետե դատարկվում էին մայթերը: Նորանոր լուսավոր քառանկյունիներ էին հայտնվում շենքերի պատերին: Երկար փակված էին մնում խանութների դռները:

Քայլում էր Վահրամ Ռշտունին և ժպտում ինքն իրեն: Լավ, հիմա ի՞նչ անի այս եղևնին: Տուն տանելը միտք չունի: Չէ: Ինչի՞ նման կլինի դատարկ ծառը: Իսկ սա ընդամենը ծառ է, ծառի մի ճյուղ, և մարդիկ պետք է նրան տոնածառ դարձնեն, երեխաները պետք է դարձնեն տոնածառ ու պտտվեն չորս բոլորը շրջան կազմած ու երգեն զիլ ու սխալ, թլիկ լեզուներով.

«Տոնածառ ջան, տոնածառ...»:

Չէ, տուն տանելը միտք չունի: Իսկ գուցե թողնի մի տեղ ու գնա՞: Գուցե հենի այս պատի՞ն: Այնինչ երևի մարդիկ կան, որ չեն կարողացել եղևնի գնել ու հիմա դեռ որոնում են: Ո՞վ գիտե: Մի թե նրանք չէին, որ հերթ էին կանգնել բաց բեռնատարի մոտ: Վահրամ Ռշտունին հանկարծ հիշեց իրենց հավաքարարուհուն: Նա, օրինակ, եղևնի գնած կլինի՞: Ամուսինը պատկած է հիվանդանոցում: Հինգ, թե վեց երեխա ունի, որ ամբողջ օրը վազվզում են դպրոցի բակում: Սատանի ճտեր են, ձյան վրա բոբիկ են ման գալիս: Մայրն ամբողջ օրը բղավում է, որ հագնվեն, իսկ նրանց պետքն էլ չէ: Ուսուցչուհիները նախանձում են՝ նայելով նրանց կարմիր ու կլոր այտերին, դասամիջոցներին իրենց նագուկ ու քմահաճ երեխաներից են խոսում ու... տրտնջում: Հի՞նգն են, թե վեցը: Վահրամ Ռշտունին ամաչեց, որ նրանց ինչպես հարկն է չի հիշում և արդեն տրամվայում, սառը աթոռին նստած, մտքում մեկ-մեկ տալիս էր անունները.

- Խաչիկ, Վաչիկ, Հրաչիկ, Սիրանուշ, Մայրանուշ...

Չէ, իհարկե, մեկն էլ կա: Մի տղա էլ կա՝ Սիրանուշից փոքր ու Մայրանուշից մեծ: Ուրեմն վեցն են: Լավ է, որ շատ են: Մարդ պետք է շատ երեխաներ ունենա: Որ ինչքան էլ տանեն, մեկն այնուամենայնիվ մնա: Թե չէ ինչի՞ նման է սա: Դողում ես ամբողջ կյանքում ու մեկ էլ տեսար՝ թռավ: Իսկ նրանք վեցն են: Ափսոս, որ հիվանդ է հայրը: Տոնածառ հավանաբար չեն ունենա և տխուր կլինեն: Իսկ ինքը հանկարծ ներս կմտնի՝ եղևնու ճյուղը ձեռքին և...

Տրամվայը գրեթե դատարկ էր ու սլանում էր մեծ արագությամբ. մեկ աջ, մեկ ձախ հրելով երկաթե գծերը: Վերջին կանգառում ցած իջավ, աջ ձեռքով շարունակ բռնած եղևնու ճյուղը: Դանդաղ, մանրիկ քայլերով անցավ սառցակալած փողոցն ու հայտնվեց իրենց դպրոցի մոտ: Հավաքարարուհին բակի կողմից դպրոցի առաջին հարկում էր ապրում, և նրա տան պատուհանները լուսավորված էին: Կամացուկ ծիծաղելով իր դրության վրա, Վահրամ Ռշտունին անաղմուկ մոտեցավ առաջին պատուհանին, կոսցավ ու ներքև նայեց: Եվ տեսավ տոնածառը: Մեծ լապտեր էր վառվում եղևնու գլխին, տղաներից մեկը կանգնել էր աթոռի վրա ու շարժում էր բերանը, երևի արտասանում էր: Աթոռներին, թախտի վրա, ամեն տեղ երեխաներ կային: Ռշտունին ուղղեց մեջքը և ծիծաղեց: Հոգնել էր սաստիկ, ցավում էր աջ ձեռքը, ոտքերը սառել էին և վառվում էին ականջները: Բայց նա ծիծաղում էր, որովհետև ուրախ էր: Որովհետև երկար ու սրտաշարժ բաներ մտածելով եկել-եկել հասել էր աշխարհի ծայրը, բայց պարզվել էր, որ աշխարհի ծայրում էլ ամեն ինչ կարգին է, և տոնածառ ունեն հիվանդ մարդու երեխաները:

- Ընկե՛ր Ռշտունի, դո՞ւ ես, ա՛յ քեզ բան:

Նա այնպես շրջվեց, որ քիչ մնաց վայր ընկնի: Եղևնու ճյուղի կոթը աղմուկով քերեց ձյունը:

- Ա՛ա, դո՞ւ ք եք, Հրանու՛շ:

- Ես էլ կանգնել, կանգնել նայում եմ, թե էս ո՞վ է կեսգիշերին մեր պատուհանից ներս նայում: Դուք է՛լ էիք եկել դպրոցից ծառ տանելու: Ի՞նչ անես, ոչ մի տեղ չկար: Իսկ ավագակները կյանքս ուտում էին: Ու մեկ էլ առավոտը տեսնեմ ընկեր Ավագյանը մի լավ տոնածառ է բերում: Ապրեն նրա բալեքը, վատ օր չտեսնի կյանքում, ցամաք աչքով մնա: Ասում է՝ Հրանուշ

քույրիկ, վերցրո՛ւ, թող երեխաներն ուրախանան: Ասում է՝ դպրոցի համար շատ են բերել, քո երեխաներն էլ մեր դպրոցի երեխաներն են: Ապրի նրա արևը...

- Ձեր ամուսինը ինչպե՞ս է,- նոր միայն նկատելով կնոջ ձեռքի ցանցազամբյուղից կախված ալյումինե կաթսան ու դաստարկ ափսեները հարցրեց Ռշտունին, աշխատելով մարմնով ծածկել եղևնու ճյուղը:

- Լավ է, լավ է, շնորհակալ եմ, մոտիցն եմ գալիս: Ներս գնանք էլի, բա դու չես մրսո՞ւմ:

- Չէ՛, չէ՛,- հրաժարվեց Ռշտունին,- չեմ մրսում:

Նա իսկապես այլևս չէր մրսում, երբ վերադարձի երկար ճամփան անցնելուց հետո տրամվայից ցած իջավ Բարեկամության փողոցի անկյունում և քայլեց դեպի իր տունը: Տաք էր: Կտրվել էր ձյունը: Շուրջն ամեն ինչ մաքուր ու սպիտակ էր: Ոտնահետքեր համարյա չէին երևում: Նա քայլում էր զգուշորեն, շրջվում նայում էր իր մենավոր հետքերին ու նորից առաջ էր շարժվում՝ ձեռքին բռնած եղևնու ճյուղը: Մի քանի անգամ մտածեց թողնել որևէ տեղ, մի անգամ նույնիսկ իբր մոռացավ կանգառի նստարանին, բայց տասը-քսան քայլ անելուց հետո վերադարձավ ու նորից վերցրեց եղևնու ճյուղը: Ափսոսում էր, հետո խղճում էր մի տեսակ:

- Կտանեմ տուն,- ասաց նա,- թող մեր տանը մնա:

Իրենց տան ներքևում գտնվող մեծ խանութին մոտենալով, Վահրամ Ռշտունին բոց նկատեց ու կանգ առավ ակամա: Բոցը դույլի միջից էր ելնում ու ծածանվում,ալեկոծվում էր վերևում: Դույլի մոտ նստել, մատները կրակի վրա ծիծաղելիորեն շարժում, ասես խորովում էր խանութի պահակ Թաթոսը: Կողքին, պատին հենված, սևին էր տալիս հին հրացանը: Ոտնաձայն լսելով, Թաթոսը բարձրացրեց գլուխը ու ճանաչելով հարևանին, ձայն տվեց ուրախացած.

- Բարի երեկո, Վահրա՛մ եղբայր, ժամը քանի՞սն է:

- Բարի երեկո, Թադևո՛ւս,- ասաց Ռշտունին: Նա եղևնու ճյուղը հենեց ծաղկանոցի փոքրիկ ցանկապատին, ձախ թևն ու դաստակը թեք պահեց լույսի տակ:- Տասնմեկն է:

- Պահ, ուրեմն, մեկ ժամ հետո Նոր տարի է,- զարմացավ պահակը, և նկատելով եղևնու ճյուղը, ավելի զարմացավ:- Ո՞ւմ համար եք տանում, Վահրա՛մ եղբայր:

- Այնպե՛ս,- ձգեց ուսուցիչը:- Գուցե ձեզ պե՞տք է, այո՞: Վերցրե՛ք, վերցրե՛ք, խնդրեմ...

- Չէ՛,- ասաց պահակը,- մերոնք առել են, նախշել են արդեն:- Նա արկղի մի անկյունը քաշվեց:- Եթե չեք նեղվի, նստե՛ք, տաքացե՛ք, Վահրա՛մ եղբայր: Իսկական կրակն ուրիշ է:

Վախենալով, որ եթե հրաժարվի, պահակը կարող է սխալ հասկանալ, Վահրամ Ռշտունին նստեց նրա մոտ, շրջված արկղի վրա ու կրակին մեկնեց ձեռքերը : Տաքը դուր եկավ, հին, անցած օջախներ երևացին մատների արանքից, թվաց, թե ծուխը խողտացրեց աչքերը: Նա հազաց և երախտագիտությամբ լցվեց պահակի նկատմամբ:

- Լավ է,- ասաց նա՝ քանդելով վերարկուի կոճակները և լայնեզր գլխարկը քիչ վեր բարձրացնելով:

- Իհարկե,- ուրախ արձագանքեց Թաթոսը,- զուր չեն ասում, թե կրակը ձմեռվա վարդն է:

- Իսկ ձեր քունը չի՞ տանում, Թադևո՛ւ... Դժվար է այսպես, ամեն գիշեր...

- Չէ՛,- ասաց պահակը,- իմ քունը ցերեկներն է տանում: Սովորել եմ: Մարդս ամեն ինչի սովորում է, մարդս ամեն ինչ տանում է...

«Այդպես է,- մտածեց Վահրամ Ռշտունին,- շատ տարօրինակ է, բայց այդպես է: Երբ փոքր էի և հանկարծ մտածում էի, թե մի օր ծնողներս չեն լինելու, քիչ էր մնում խելագարվեմ: Որովհետև գիտեի. ապրել չեմ կարող առանց նրանց: Բայց ահա ապրում եմ, ապրում եմ, թեև վաղուց նրանք չկան, թեև չկան եղբայրներս, ընկերներիցս շատերը, թեև չկա Սոֆին... Մտածում էի, թե մի օր անգամ չեմ կարող ապրել առանց որդուս, հետո թռնիկիս... Եվ այնուամենայնիվ ապրում եմ: Մա չի կարող մի ինչ-որ հասարակ բան լինել, չէ: Այստեղ մի շատ մեծ գաղտնիք կա, որ ես չեմ հասկանում և ոչ ոք չի հասկանում: Անհնարին է, որ մարդիկ հենց այնպես վերանան, չլինեն: Երևի ինչ-որ բան մնում է: Մնում են, չէ՞, հուշը, գործը, հետքերը, ձայները... Եվ դրանք էլ պահում են մարդկանց: Եվ դրանով էլ կապվում են հեռացածը, ներկան, եկողը և նորից հեռացածը, ներկան, եկողը... և այսպես անվերջ: Եվ դու մենակ չես: Ու հենց սա էլ է պահում: Ո՞վ է ինձ համար մատուցող Գարեգինը, եղևնիներ վաճառողը, պրոֆեսորը, հավաքարարուհին, այս պահակ Թադևոսը: Մարդիկ են: Եվ նրանք այսօր պահեցին ինձ, տարան իրենց հետ: Եվ բոլորը, որոնց չես ճանաչում, չես խոսել հետները, բայց կան, պահում են քեզ, տանում են իրենց հետ՝ առօրյա մեծ ու փոքր գործերով, մեծ ու փոքր հոգսերով: Եվ դու էլ երևի նրանց ես պահում, նրանց ես տանում»:

... - Մեր գործն էլ սա է, Վահրամ՝ եղբայր,- ասաց պահակը:- Բայց հիմա մի բան պիտի խնդրեմ, չպիտի մերժես: Քանի որ գիշերը տասներկուսին մերոնց հետ տանը չեմ լինելու, կնիկս հաց-մացի հետ մի շիշ գինի էլ դրեց: Որ խմեմ ու իրենց հետ լինեմ, որ ասեմ՝ շնորհավոր Նոր տարի: Չէ՛, չէ՛, չպիտի մերժես: Կնեղանամ: Կմտածեմ, որ հասարակ մարդ եմ, դրա համար էլ ինձ հետ հաց չես կտրում:

Ռշտունին ծիծաղեց բարձրաձայն պահակի պարզ խորամանկության վրա և ձեռքը նրա ուսին դրեց: Թաթոսն անխոս ժպիտով բացեց փաթեթը, մեջտեղ դրեց մի քիչ միս, մի քիչ լոբի, մի քիչ թթու, երկու խնձոր: Բացեց գինին, լցրեց միակ բաժակն ու մեկնեց ուսուցչին:

- Խմի՛ր, եղբայր, Նոր տարվա կենացը:

- Ո՛չ,- ասաց Ռշտունին:- Դեռ տասներկուսը չկա: Խմենք հին տարվա կենացը, հին տարիների կենացը:- Հանկարծ նա զգաց, որ կոկորդը սեղմվում է, և այլևս ոչինչ չասաց: Չախ ձեռքով հանեց փափուկ, լայնեզր գլխարկը ու խմեց գինին դանդաղ, հետզհետե բարձրացնելով գլուխը, աչքերը միշտ հառած եղևնու փոքրիկ, թեքված ճյուղին:

- Անուշ լինի:

Նա նորից լցրեց բաժակը...

- Հիմա մերոնք արդեն հավաքվել են սեղանի մոտ: Տղաներիս գիտես, չէ՞, Վահրա՛մ եղբայր, պինդ տղաներ են, գոհություն ասածո: Աղջիկներս էլ սիրուն, խոնարհ: Հիմա մեր տանը շատ լավ կլինի, Վահրա մ եղբայր:

Նա ինչ-որ բաներ մրմնջաց՝ հայացքը երկնքին, հետո միանգամից խմեց գինին, ու մնաց հպարտ, գոհ, ձգված դեմքով, աչքերը ինչ-որ տեղ հառած: Երևի իրենց տանն էր, կնոջ, տղաների, աղջիկների հետ: Եվ Վահրամ Ռշտունին չդիմացավ:

- Թաղևո՛ւս,- ասաց նա,- հիմա ե՛ս պիտի մի բան խնդրեմ ձեզնից:

- Ինձնի՞ց,- զարմացավ պահակը,- համարի՞ր եղած:

- Ուրեմն, գնացե՛ք տուն: Դեռ ժամանակ կա: Գնացե՛ք, միասի՛ն եղեք:

- Է՛, չեղավ,- ծիծաղեց պահակը,- ես ի՞նչ իրավունք ունեմ կեսու թողնելու: Մեր գործը...

- Ձեր փոխարեն ես կմնամ,- ասաց Վահրամ Ռշտունին,- դուք էլ գիտեք, որ ինձ ոչ ոք չի սպասում, ինձ համար ոչ մի նշանակություն չունի: Որտեղ ես՝ այնտեղ էլ մերոնք: Շատ եմ խնդրում: Գնացե՛ք, շնորհավորե՛ք Նոր տարին ու եկե՛ք: Հա՛:

Պահակը հին հարևանին էր նայում զարմանքով, տարակուսած, նրա նուրբ, փափուկ լայնեզր գլխարկին էր նայում և սև փողկապին: Հետո ասաց գրեթե կակազելով.

- Այդպես ո՞նց կլինի:

- Ոչինչ էլ չի լինի, գնացե՛ք: Եթե չգնաք, կմտածեմ, թե ինձ չեք վստահում:

- Յա,- շփոթված ծիծաղեց Թաթոսը:- Չգիտեմ էլ, թե ինչ ասեմ:

Պահակը դոփոփում էր տեղում, չիմանալով ինչ անել, հետո հանկարծ կանգ առավ, նայեց ծեր ուսուցչին.

- Դե լավ,- ասաց նա,- զարմանալի մարդ ես: Հիմա ես գնում եմ, շուտ կգամ ու մինչև առավոտ մենք իրար հետ կլինենք, հա՛:

- Իհարկե,- ասաց Վահրամ Ռշտունին:- Գնացե՛ք, եղբա՛յր:

Նա վերցրեց հրացանը և արագ-արագ գնաց, համարյա վազեց փողոցով, իսկ երբ իրենց մուտքին հասավ, կանգնեց ու ետ նայեց:

Բայց Վահրամ Ռշտունին այլևս չէր նայում: Նա նստել էր՝ կռացած կրակով լի դույլի վրա, ձեռքերով խառնում էր տաք օդը ու նայում էր կարճ ցանկապատին հենված եղևնու ճյուղին: Ու որովհետև կկոցել էր աչքերը՝ նրան թվում էր, թե դա մի եղևնի չէ, այլ շատ են, շատ-շատ: Եղևնիները հեռագրասյունների նման ուղիղ շարքով ձգվում-ձգվում, հեռուներն էին գնում՝ հետզհետե փոքրանալով, ու խաղում, պսպղում էին անթիվ-անհամար խաչերով, աստղերով, մոմերով, լապտերիկներով...

Եվ ձմեռային տաք օդը ձայներով լի էր:

1967թ.